

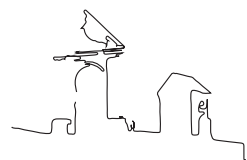
Apie XVII a. iliustruotą vadovą po Vilniaus Kalvarijas

Rūta Janonienė

Šių metų rudenį Lietuvos dailės ir Bažnytinio paveldo muziejai žada pakviesti į bendrą parodą, skirtą Vilniaus (Verkių) Kalvarijų istorijai ir meniniam paveldui. Šis XVII–XVIII a. sakralinis kompleksas svarbus visų pirma dėl ypatingos gamtos ir architektūros dermės, dėl kraštovaizdyje architektūrinėmis ir meninėmis priemonėmis įkūnytų simbolinių ir dvasinių prasmų, kurios visiškai atsiskleidžia tik piligriminės kelionės dalyviui, maldininkui einant Kristaus kančios keliu.

Pakviesta bendradarbiauti rengiant šią parodą turiu galimybę sugrįžti prie kadaise jau šiek tiek kilotų Vilniaus Kalvarijų dokumentų, o kartu pabandyti atrasti naujų su ja susijusių kūrinių ar ikonografinių šaltinių. Vienu tokių atradimų – žinia apie seniausią išlikusį iliustruotą vadovą po Vilniaus Kalvarijas – noriu pasidalyti šioje publikacijoje. Tiesa, pats atradimas priklauso Rusijos nacionalinės bibliotekos Sankt Peterburge darbuotojai Marijai Tkačenko, kuriai esu dėkinga už suteiktą informaciją apie tos bibliotekos rinkiniuose saugomą vertingą leidinį. Tikimės, kad ši tyrėja parodos katalogui parengs platesnę leidinio analizę ir taip vertingas raštijos, religijos ir meno paminklas bus labiau grąžintas į Lietuvos kultūros paveldo tyrimų lauką.

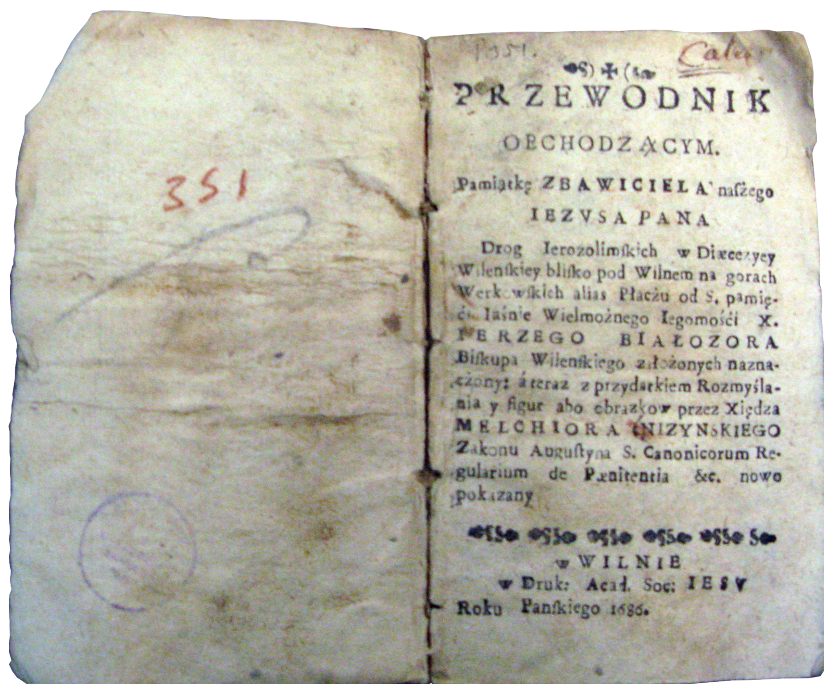
Vilniaus Kalvarijų fundacijos pradžia reiktų laikyti 1662 m. spalio 2 d., kai Vilniaus vyskupas Jurgis Belazaras gavo kapitulos sutikimą vyskupo stalo valdose, „Verkių kalnuose“ statyti Kristaus kančios atminimui skirtą ansamblį¹. Sumanymo intencija buvo padėka Dievui už Vilniaus išvadavimą iš maskvėnų okupacijos. Jau tuo metu buvo išmatuotas ansamblui skirtas plotas, numatytas vienuolyno, Kančios kelio stočių, pagalbinių pastatų. Numatant stočių vietas ir atstumus tarp jų siekta kuo tiksliau atspindėti Kristaus kančios kelią Jeruzalėje, taigi Vilniaus apylinkės tapo simboline topografinė Šventosios Žemės kopija. Verkių kalvos buvo pavadintos Golgotos, Morijos, Siono, Alyvų kalnų vardais, o Baltupio upelis – Kedronu. Jėzuitų šaltiniuose minimas faktas, kad 1664 m. balandžio 11 d., Didįjį Penktadienį, pats vyskupas vadovavo procesijai iš Vilniaus į Verkius ir ragino vilniečius iš visų bažnyčių po rytinių pamaldų prisijungti prie eisenos². 1668 m. Kalvarijos buvo perduotos Vilniaus Šv. Dvasios vienuolyno dominikonams. Dominikonai buvo įpareigoti per visas Šv. Kryžiaus šventes Jėzaus Kristaus kančios atminimui organizuoti iškilmingą procesiją iš savo bažnyčios Vilniuje į Kalvarijas, taip pat kartą per metus, pasirinktą dieną,

APIE XVII a.
ILIUSTRUOTĄ
VADOVĄ
PO VILNIAUS
KALVARIJAS

¹ Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, F. 43–221, l. 312v.

² Rūta Janonienė, Naujoji Jeruzalė ant Verkių kalvų: *Vilniaus Kalvarijos*, Vilnius: Pavilnių ir Verkių regioninių parkų direkcija, 2002, 2 p.

1. Titulinis M. Nižynskio parengto Vilniaus Kalvarijų vadovo puslapis, Rusijos nacionalinė biblioteka Peterburge

apeiti Sopulingosios Dievo Motinos takelius, būtinai dalyvaujant ir prie Šv. Dvasios bažnyčios veikiančiai Šv. Rožinio arkibrolijai³. 1669 m. birželio 9 d. per Sekmines Kalvarijos buvo iškilmingai pašventintos. Visoms Vilniaus bažnyčioms skambinant varpais vyskupas Aleksandras Sapiega su procesija atėjęs iki Paskutinės vakarienos stoties, susirinkusiems tarė žodį ir pats vedė Kryžiaus keliais, barstydamas iš Jeruzalės atvežtą žemę.

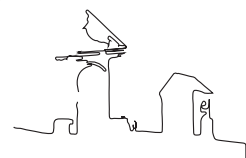
Specialiai parengti maldynai ar vadovai po Kalvarijas buvo reikšminga dalyvavimo šiame piligriminiame kelyje dalis. Pirmąjį vadovą piligrimams parengė pats Kalvarijų steigėjas vyskupas J. Belazaras⁴. Šiuo metu jis žinomas tik iš pakartotinio 1826 m. leidimo, kuriame perspausdintas ir originalus įvadas – jame rašoma, kad vyskupas nemato jokio veiksmingesnio būdo sieloms išganyti nei pamaldos, primenančios Jėzaus kančią, tad pats apžiūrėjęs ir suradęs tinkamą vietą, kurios pavadinimas lietuviškai reiškia „Verksmo kalnus“, pats išmatavo ir išdėstė Kristaus kančios kelius⁵. Peterburgo nacionalinėje bibliotekoje esantis iliustruotas Vilniaus Kalvarijų vadovas iki šiol buvo visai nežinomas nei dailės, nei senosios literatūros tyrėjams. Jis išleistas 1686 m. Vilniaus akademijos spaustuvėje⁶ (1 il.). Sprendžiant iš įrašo tituliname puslapyje ir paaiškinimo pratarmėje,

³ Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 43-19086, l. 1v.

⁴ *Encyklopedia katolicka*, t. 7, Lublin, 1998, 416 p.

⁵ *Przewodnik obchodzącym pamiątkę Zbawiciela naszego Jezusa Pana drog Jerozolimskich w Dyecezyi Wileńskiej zaraz pod stołeczném miastem W.X.L. Wilnem, na górach Werkowskich, alias płaczu, założonych: za pozwoleniem zwierzchności przedrukowany*, w Wilnie: w Drukarni XX. Bazylianów, 1826

⁶ *Przewodnik obchodzącym pamiątkę Zbawiciela naszego Jezusa Pana drog Jerozolimskich w diecezji Wileńskiej blisko pod Wilnem na górach Werkowskich alias Płaczu od S. pamięci Jaśnie Wielmożnego*

APIE XVII a.
ILIUSTRUOTĄ
VADOVĄ
PO VILNIAUS
KALVARIJAS

2. M. Nižynskio portretas Videniškių atgailos kanauninkų vienuolyno salėje, XVIII a., nuotrauka iš: <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/315c9928-4e4d-4516-8a6b-d4fac7a7b1aa>

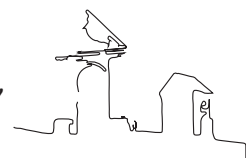
vadovas parengtas remiantis pirmuoju, paties Kalvarijų steigėjo vyskupo Belazaro parengtu vadovu, tik papildytas apmąstymais ir iliustracijomis. Vadovo autorius netikėtas – tai ne dominikonas, o atgailos kanauninkų vienuolis Melchioras Nižynskis (Niżyński, Niżyński Kleyszner). Apie šį asmenį turime nedaug žinių, bet akivaizdu, kad būta neeilinės asmenybės. Nižynskių giminė buvo kilusi iš Palenkės, iš kur persikėlė į Lietuvą. Melchioras Nižynskis XVII a. antroje pusėje studijavo Vilniaus jėzuitų akademijoje, 1677 m. čia buvo išleistos jo apgintos filosofijos disputo tezės „Philosophia universa“. 1685 m. jis buvo Lietuvos atgailos kanauninkų ordino definitorius ir Vilniaus vienuolyno vyresnysis⁷, vėliau vadovavo Videniškių atgailos kanauninkų vienuolynui (minimas iki 1703 m.). Įdomu, kad Videniškių vienuolyno patalpose yra išlikęs M. Nižynskio portretas, sukurtas XVIII a. I p. sienų tapybos technika (2 il.). Retas atvejis senosios Lietuvos kultūros istorijoje...

Nižynskio parengtas vadovas yra iliustruotas dešimčia vario raižinių, vaizduojančių epizodus iš Kristaus kančios kelio (iš viso iliustruota 11 stočių, bet vienas raižinys pakartotas du kartus). Vadove yra paminėtos visos 35 Kristaus kančios kelio stotys, taip pat yra aprašyti „Marijos takeliai“ – tai rodo, kad XVII a. II p. Verkių Kalvarijų struktūra jau buvo tiksliai tokia pati, kokia išliko iki mūsų dienų.

Tikėtina, kad raižiniai nebuvo sukurti specialiai šiam leidiniui, bet iliustruojant knygą pasinaudota didesnio, jau buvusio raižinių ciklo dalimi, nes iliustracijos yra numeruotos, bet jų numeracija neatitinka Vilniaus Kalvarijų stočių sekos. Tiesa, pratarmėje Nižynskis užsimena apie visų stočių „paveikslėlius“, tad atrodo, kad buvo sumanyta kuo daugiau

x. Jerzego Białozora Biskupa Wilenskiego założonych naznaczony, a teraz z przydatkiem Rozmyślenia y figur abo obrazków przez Xiędza Melchiora Nizynskiego zakonu Augustyna S. Canonicarum Regularium de Paenitentia de novo pokazany, w Wilnie: w Druk: Acad: Soc. IESV, 1686

⁷ Seweryn Uruski, Rodzina. Herbarz szlachty polskiej, t. 12, Warszawa, 1915, 165 p.

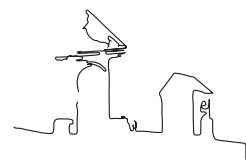

APIE XVII a.
ILIUSTRUOTĄ
VADOVĄ
PO VILNIAUS
KALVARIJAS

3. Ketvirtos stoties „Sugavimas“ iliustracija, panaudota ir 1686 m. Vilniaus Kalvarijų, ir 1727 m. Žemaičių Kalvarijos vadovuose. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka

ilustruoti leidinį, vėliau dėl nežinomų priežasčių tai nebuvo realizuota. Iliustracijos turėjo padėti tikinčiajam sužadinti vaizduotę, įsijausti į Kristaus kančios istoriją, o kartu jos gali reikšti, kad tuo metu pačiose koplyčiose dar nebuvo atitinkamų paveikslų. Raižiniai nesignuoti, tad kol kas keblu nustatyti jų autorių. Tačiau yra viena įdomi aplinkybė, rodanti galimą tiesioginį jų ryšį su Vilniaus jėzuitų spaustuve – kai kurios tos pačios iliustracijos (3 il.) yra atspausdintos dominikono Jurgio Kosakovskio (Kasakauskio) parengtame lietuviškame vadove po Žemaičių Kalvariją, išleistame šioje spaustuvėje 1727 m.⁸ Tai penktas 1681 m. pasirodžiusio leidinio, laikomo pirma lietuviška katalikiška maldaknyge, leidimas. 1727 m. leidime, kurio egzempliorius saugomas Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje, Žemaičių Kalvarijai skirtą dalį puošia 20 iliustracijų (pradžioje ir ties kiekviena iš 19 stočių), tačiau kai kurių iliustracijų numeriai taip pat neatitinka stočių numeracijos. Pirmame šio maldyno leidime iliustracijų, atrodo, nebūta, ar jos atsirado tik penktajame – kol kas nenustatyta. Gilesnis abiejų iliustruotų vadovų palyginimas, iliustracijų kilmė ir autoriaus paieškos dar laukia tyrinėtojų dėmesio.

APIE XVII a.
ILIustruotą
VADOVĄ
PO VILNIAUS
KALVARIJAS

⁸ *Rozancius Szwęcious Maryos Pannos yr saldžiausya warda Jezusa, teypogi spasabas apwayksciojima kalnu Kalwaryos Ziamayciu su modlitwomis yr giesmiemis, anto sluzijęiomis* / [Parengė J. Kasakauskis], Vilna: Akad. Sp., 1727.